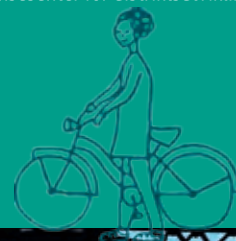

Kommunal- og
moderniseringsdepartementet

Distriktssenteret
Kompetansesenter for distriktsutvikling

De lange linjer i stedsutviklingen

Sammendrag fra jubileumssamling mellom Forum for
stedsutvikling og fylkeskommunene, Arendal 2018

Innhold

Stedsutvikling er viktig for bærekraftig regional utvikling	3
Fra nærmiljø til smarte steder	4
Byer og tettsteder har ulike forutsetninger	7
Småbyens utfordringer	8
Hvordan møte utfordringene	11
Småbyens fortrinn	15
Gode eksempler.....	18
Stykkevis og delt, eller samlet og helt?	22

Arendal torv. Lekeapparater og sittemøbler har brakt liv til torvet

Stedsutvikling er viktig for bærekraftig regional utvikling

Det meste av vår tid, oppmerksomhet og engasjement er rettet seg mot det som ligger foran oss – mot fremtidens gjøremål og utfordringer. Likevel kan det noen ganger være nyttig å ta en fot i bakken og reflektere over det som har vært; for å glede seg over gode minner, lære av oppnådde resultater og feiltrinn, og ta lærdommen med seg inn i framtiden.

For omtrent et kvart århundre siden møttes nasjonale myndigheter og fylkeskommunene i Førde, til den første, årlige nettverkssamlingen om stedsutvikling. Siden den gang, har det årlig vært arrangert lignende samlinger rundt om i landet, til sammen hele 25. Dette ønsket Forum for stedsutvikling å feire sammen med fylkeskommunene. Samtidig fylte Distriktssenteret 10 år. Resultatet ble en jubileumssamling om stedsutvikling i Arendal 14.-15. juni 2018. Vi ønsket å benytte anledningen til å reflektere over fortiden og trekke opp noen lange linjer i stedsutviklingsarbeidet. Vi ville også oppsummere noe av den verdifulle erfaringen og kunnskapen hos stedsutviklere som har vært lenge med på ferden, og dele med den yngre generasjonen av stedsutviklere.

Jubileumssamlingen ga viktige perspektiv på stedsutviklingens rolle i regional utvikling. Vi fikk høre fylkeskommunenes syn på framtidig utfordringsbilde og rolle i by- og stedsutvikling, blant annet i lys av regionreformen. Videre ble fylkeskommunale virkemidler for god stedsutvikling diskutert. Programmet satte også søkelys på sammenhengen mellom transportløsninger og lokal stedsutvikling. En rød tråd for samlingen var småbyens betydning for en balansert regional utvikling og stedsutvikling i et todelt regionalt bilde. Forutsetningene for vekstkraft i mange småbyer er forskjellig fra storbyregionene. Storbyregionene må styre veksten, mens småbyene

er avhengig av å øke sin attraktivitet for å få til vekst. Denne dualiteten må avspeiles også i arbeidsmåter og virkemidler.

Dette heftet oppsummerer diskusjoner og innspill fra samlingen. Vi håper det vil være til nytte og inspirasjon. Hefte og presentasjoner finnes på stedsutvikling.no og distriktssenteret.no. Her ligger også essayet «Fugleperspektiv på tre tiår med stedsutvikling» av Guri Mette Vestby, NIBR. Vi anbefaler essayet på det varmeste!

Takk til Bylivsenteret og Distriktssenteret for all hjelp med sammenstilling!

Forum for stedsutvikling, desember 2018
Klima- og miljødepartementet
Kommunal- og moderniseringsdepartementet
Helsedirektoratet
Riksantikvaren
Statens vegvesen
Distriktssenteret
DOGA (medlem fra 1.12.2018)

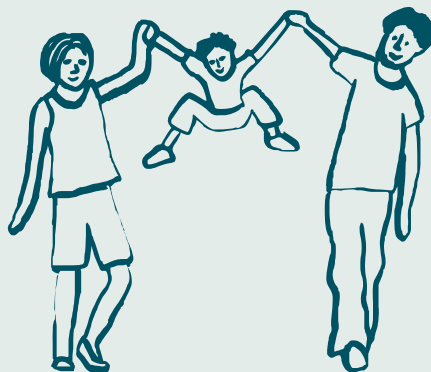
Fra nærmiljø til smarte steder

Stedsutviklingsarbeidet speiler de overordnede utfordringene og endringene i samfunnet. På 80-tallet preget nærmiljøperspektivet stedsutviklingen. Nærmiljøarbeidet fulgte i kjølvannet av en periode med sterk og rask samfunnsutvikling og utbygging i mange byer og tettsteder. Utviklingen bidro til bedre velstand og økonomisk utvikling på mange områder, men førte også til at mange bomiljøer og lokalsamfunn ble ødelagt, og at verdifulle kulturminner og kulturmiljøer gikk tapt. Bilismens frammarsj skapte barrierevirkninger, støy, og forurensning.

På 90-tallet var det miljøutfordringene og oppfølgingen av Brundtland-kommisjonen som satte sitt preg på by- og stedsutviklingen. Miljøby og miljøvennlig transport ble viktige begreper og en rekke nasjonale utviklingsprogram ble satt ut i livet – blant annet Miljøbyprogrammet og Transportplanarbeidet i de ti største byområdene. Miljøgater med miljøprioritert gjennomfart ble etablert i trafikkbelastede tettsteder over det ganske land. 90-tallet var også et gyllent tiår for betydningen av kvalitet i de fysiske omgivelsene, med estetikk, byggeskikk, kulturminner og stedsforming som viktige satsingsområder. Interessen for temaene var stor i kommunene, og det ble laget mange stedsanalyser og byggeskikkveiledere i denne perioden. Erfaringene og anbefalingene fra det samlede utviklingsarbeidet i dette tiåret, ble nedfelt i planprinsipper for infrastruktur og stedsutvikling i Stortingsmelding 18 Bedre miljø i byer og tettsteder (2001-2002). Prinsippene er videreført i nyere statlige planretningslinjer og meldinger til Stortinget, med vekt på samordnet bolig-, areal- og

transportplanlegging og fortetting med kvalitet i sentrum og kollektivknutepunkt.

Attraktivitet ble et grunnleggende begrep i stedsutviklingen i det første tiåret av 2000-tallet, og brukes fortsatt aktivt. Begrepet hang sammen med demografiske endringer i samfunnet, som økt sentralisering, endrede flyttemønstre og økt innvandring. Men også med endringer i næringsstrukturen som innebar at mange av arbeidsplassene ikke lenger var stedbundne, men kunne flyttes dit hvor arbeidskraften fantes. Å være attraktiv ble et mantra for å holde på, eller tiltrekke seg arbeidsplasser, arbeidstakere, ungdom, kvinner og innvandrere. Konkurransperspektivet sto sterkt. Det ble utviklet attraktivitetsbarometre og gjennomført konkurranser om å være det mest attraktive stedet. Richard Floridas bok «Den kreative klassen» med de tre T-er; «Talent, Teknologi og Toleranse» ble en ledestjerne for mange kommuner. Vi fikk nasjonale programmer for bo-lyst og bli-lyst, og oppmerksomheten om omdømmearbeid og profilering skjøt fart.

Evjudalen Foto: Bø kommune

Med årene kom også klimaperspektivet inn for fullt i by- og stedsutviklingen. Å redusere klimagassutslippene ble en viktig målsetting, særlig i de største byene der utslippene fra transportsektoren er store. Været har blitt våtere, varmere og villere, og klimatilpasning er i dag et viktig anliggende i all planlegging. Gange og sykling fikk fornyet oppmerksomhet, med 10-minuttersbyen som en overordnet ramme for stedsutviklingen. Den teknologiske utviklingen og digitaliseringen har gitt oss nye verktøy, muligheter og gevinster, men har også bidratt til nye samfunnsutfordringer, som blant annet flere helseproblemer som følge av mindre fysisk aktivitet i hverdagen. I 2012 trådte folkehelsesloven i kraft. Loven ga fornyet kraft for helsemyndighetene til å følge opp intensjonen med sunnhetsloven av 1860, om å rette oppmerksomhet mot «Stedets Sundhedsforhold, og hvad derpaa kan have Indflydelse». God stedsutvikling legger grunnlaget for gode liv og god helse. Gode stedskvaliteter gagnar alle, og har ofte stor betydning for barn, eldre og grupper med redusert mobilitet, og for mennesker med færre ressurser og valgmuligheter.

I de senere årene har bærekraftbegrepet igjen kommet til heder og verdighet, og FNs bærekraftsmål har fått stor oppmerksomhet. Målene har et helhetsspektiv på utviklingen ved å koble sosial, økonomisk og miljømessig bærekraft. Et slikt helhetsgrep er nødvendig for å lykkes med stedsutviklingen. Og sambruk og samskaping har blitt viktige grep for å få dette til.

Oppvekstmiljø, trafikk, fysiske omgivelser, kultur- og fritidsaktiviteter, tjenester og omsorg, næringsutvikling og arbeidsplasser, var alle sentrale tema i nærmiljøarbeidet for flere tiår siden – og er det fortsatt. Også den gang var man opptatt av livskvalitet, et godt miljø og verdiskaping, av helhetsgrep, forpliktende samarbeid, medvirkning og inkluderende prosesser. En vil derfor kunne hevde at det er» innpakningen» i stedsutviklingen som har endret seg over tid - og at strategiene og utfordringene i hovedsak er de samme.

Men alt er ikke som før. Samfunnet har endret seg, og dermed også våre verdier, tankesett, prioriteringer og arbeidsmetoder. Det er derfor ikke bare å ta «copy paste» av tidligere politikk og strategier, selv om det er mye å lære av alt det fantastiske arbeidet som er nedlagt lokalt, regionalt og nasjonalt. Dessuten kan nye begreper gi grobunn for andre perspektiver og politiske prioriteringer som kan gi nytt liv til stedsutviklingen. Det bør vi heie på!

Foto: Peter Jørgensen

Evjudalen Friluftspark er et stort nærfriluftsområde og snarvegssystem med gang- og sykkelstier i hjertet av Bø sentrum. Området består av to ravinedaler med vassdraga Prestevju og Bøevju små møtes midt i Evjudalen. Deler av ravinedalene ble tidligere brukt som beiteområde, andre deler har vært skog.

Evjudalen fikk, etter initiativ fra kommunen, status som statlig sikret friluftsområde i 2012. En viktig del av den fysiske opparbeidinga av området har vært å opparbeide to nye vannspeil og utvida en eksisterende dam i Evjudalen. Dammene fungerer som fangdammer, det vil si at næringsstoff fra jordbruksområder og nedbørsfeltet sedimenterer i de stilleflytende dammene. Slik blir vannkvaliteten i vassdraga forbedra før vannet rinner videre ut mot Norsjø. Sedimentene kan graves opp og nyttes som gjødsling på ny. De tre fangdammene utgjør således et naturlig renseanlegg i Evjudalen.

Byer og tettsteder har ulike forutsetninger

Samfunnet står ovenfor store utfordringer. Vi må utvikle et samfunn som er bærekraftig både i miljømessig, sosial og økonomisk forstand. Måten vi former stedene våre på har grunnleggende betydning for våre liv og hvordan vi lever dem. Skal vi lykkes med overgangen til et bærekraftig samfunn er en lokalt forankret stedsutvikling en av nøklene. Forskningen og virkemiddelapparatet har til nå fokusert på å utvikle løsninger og virkemidler for de store byene. Det er her man forventer størst vekst og her vil tiltak ha størst effekt. Men mindre byer og tettsteder må også inkluderes. Byutvikling i større byer tar gjerne utgangspunkt i konsentrasjon av folk og markeder, til forskjell fra mindre byer med færre folk og et mindre marked. Storby-kvaliteter handler særlig om tilgang til brede tilbud og mangfold i arbeidsmarkeder, mens småbyen kjennetegnes av nærhet til folk, stedet og naturopplevelser. Og der byutviklingen i storbyområder må planlegge for å styre vekst, trenger mange småbyer å tilrettelegge for å skape vekst.

Dersom framtidens bo- og arbeidsregioner skal bli bærekraftige trenger vi å styrke samspillet mellom større og mindre byer, og mellom by og omland. Vi trenger velfungerende og forpliktende regionale planer, sammen med gode strategier og en tydelig politikk som speiler utfordringer, ulike forutsetninger og spiller på ulike steders fortrinn.

Mange av utfordringene vi møter i arbeidet med stedsutvikling kan best beskrives som komplekse samfunnsknuter som må løses i fellesskap. Jørgen Amdam, ordfører i Volda og professor i samfunnsplanlegging, peker på behovet for å nytenke rundt måten mange kommuner i dag driver planlegging og medvirkning på. Det er en vesentlig del av en «lokalt forankret stedsutvikling».

Hva er balansert utvikling? Vi har kommet fram til at det oftest handler om at vi skal kunne ha gode liv der vi bor. Da er det også veldig ulikt hvordan man må innrette innsatsen i distrikt og i by.

Vigdis Landheim, Seksjonsleder plan,
Trøndelag fylkeskommune

Deltagere på samlingen diskuterer «Mer enn politikk for traktor og trikk?»

Småbyens utfordringer

Mange mindre steder er i ferd med å utvikle seg til bilbaserte sovebyer, med få arbeidsplasser og høy grad av utpendling. En balansert og bærekraftig utvikling på regionalt nivå er avhengig av et bedre samspill mellom regionbyene og småstedene, og mer samarbeid på tvers. Småbyens betydning må løftes opp, og utfordringene må tas på alvor.

Småbyen står overfor store og krevende oppgaver. I den regionale sammenhengen preges mindre steder ofte av en uklar rolle og funksjon. En felles forståelse for samspillet mellom regionbyen og småstedene er avgjørende for å legge langsiktige strategier. Mange opplever at det er få arenaer for samarbeid og dialog, noe som vanskeliggjør et godt samspill på tvers av kommunegrensene. En stor utfordring er at arbeidsplassene, både statlige og private, trekkes mot de største byene. Småstedene som ligger nærmest de større byene reduseres til pendlebaserte boligområder. De stedene som ligger lenger unna har ofte mindre eller ingen vekst, og flere vil framover ha en større andel eldre. Alle, både de større og de minste, må legge til rette for livskvalitet og god samfunnsutvikling, og sikre sine innbyggere et godt tjenestetilbud med et kostnadsnivå som kommunen kan bære, også i framtiden.

Arne Dag Gjærde i Møre og Romsdal fylkeskommune påpeker at stedsutviklingens betydning illustreres godt ved at selv ROBEK-kommuner får innvilget å bruke penger på stedsutviklingsprosjekt av fylkesmannen.

Manglende lokaliseringspolitikk

Siden 1960-tallet har utviklingen fulgt biltransportens logikk. Resultatet kjenner vi i form av by- og tettstedspredning og økte klimagassutslipp. I 2007 slo Riksrevisjonen fast at arealutviklingen ikke var bærekraftig. På landsbasis kan man spore en svak tendens til kompakt byutvikling de siste 10 årene, men de aller fleste små og mellomstore byene har fremdeles store utfordringer med å holde på et konsentrert sentrum. Mange kommuner tillater i alt for stor grad at handelsetableringer, boliger, og arbeidsplasser etableres utenfor sentrum. Ofte forsterkes denne utviklingen ved at fylket og staten også lokaliserer sine virksomheter utenfor sentrumskjernen. Når markedskreftene trekker ut blir det desto viktigere at kommunen, fylket og staten bruker sine investeringer til å styrke sentrum.

Satsing på vei framfor stedsutvikling

Mange kommuner opplever at de regionale planene løfter fram betydningen av god stedsutvikling og riktig lokalisering, samtidig som satsingen på vegprosjekter ofte overskygger andre hensyn. Hvert år investerer staten og fylkeskommunene store summer i vegprosjekter, samtidig opplever mange

småsteder å få sin sentrumskerne ødelagt av gjennomgangstrafikk. I Norge har vi lang erfaring med å utvikle gode løsninger for hvordan gjennomgangstrafikk kan tilpasses småstedenes behov. Kommuner erfarer imidlertid at det har blitt stadig vanskeligere å nå fram til statlige og fylkeskommunale myndigheter med slike prosjekt. Man snakker om god stedsutvikling på premissene til de gående og syklende, samtidig som det stadig satses på rent bilbaserte veiprojekter – også gjennom sentrumsområder.

Statens vegvesen kan nok ha framstått arrogant og slått i bordet med vegnormalene. Litt mer ydmykhet fra Vegvesenet kunne nok vært på sin plass.

Roar Midtbø Jensen
Vegdirektoratet

Staten må feie for egen dør

De senere årene har det vært mange eksempler på at innsigelser som fylkeskommuner eller fylkesmenn har kommet med overfor kommunale vedtak har blitt omgjort av departementet. Hvis staten har en annen tolkning av sine egne lover og retningslinjer enn det regionale nivået, så vil det regionale nivået kunne miste mye av sin autoritet, og omkamper blir den nye regelen. Dette kan føre til at overordnede mål ikke blir nådd.

Flere fylkeskommuner påpeker at lokaliseringen av mange statlige virksomheter som sykehus, fylkesmannsembeter, universiteter og høyskoler har svekket statens troverdighet når det gjelder viljen og evnen til å nå egne mål.

Manglende samarbeid på tvers

En grunnleggende utfordring for både stat, fylkeskommuner og kommuner er å koordinere kreftene. Sektorinndeling og økende grad av spesialisering gjør det krevende å få til helhetlige løsninger. Dagens arbeid med stedsutvikling i kommunene stiller store krav til medvirkning og samspill med både statlige og regionale myndigheter og virksomheter, næringsliv, frivillighet og innbyggerne forøvrig. God lokalkunnskap, kombinert med høy kompetanse og verktøy for dialog og samskaping, blir stadig viktigere.

Økt ansvar til kommunen

I dag ser vi en tydelig dreining mot at ansvaret og prioriteringene i større grad løftes over til den enkelte kommune. Tidligere øremerkede midler og statlige programmer erstattes av rammeoverføringer. Dette skaper nye muligheter så vel som utfordringer. På den ene siden bidrar dette til en ansvarliggjøring av kommunene samtidig som det fremmer nye samarbeidsformer og kreativ virkemiddelbruk.

På den andre siden trenger mange kommuner både økt kompetanse og kapasitet for å kunne håndtere sin nye rolle. Mange kommuner er klar over handlingsrommet de har, men opplever at det er vanskelig å komme på offensiven. Dagene spises opp av driftsoppgaver, og utviklingsarbeidet blir skadelidende. Kommunene har behov for ekstern støtte og rådgivning i utviklingsarbeidet, både i form av stimuleringsmidler, kunnskap og prosessuell støtte både fra regionale og statlige aktører. Fylkeskommunenes samordnende og støttende rolle må styrkes dersom kommunene skal bli mer handlekraftige.

«Alt i dag foregår i kommunene. Det glemmer vi i stat og fylke ofte. Når det skjer noe i en kommune er vi kanskje ikke kvikke nok til å reagere fordi vi er så låst i våre egne langsiktige planer.»

Å være med på initiativ fra kommunen er vår viktigste oppgave.»

Vegard Hagerup
Seniorrådgiver Avdeling for plan og næring
Trøndelag fylkeskommune
Tilknyttet Institutt for arkitektur og planlegging
NTNU

Forumets lengstsittende medlemmer i sofadebatt. Fra venstre: Kari Huvestad (Agder), Lene Hennum (Telemark), Tove Krattebøl (Innlandet), Vegard Hagerup (Trøndelag), Arne Dag Gjærde (Møre og Romsdal)

Hvordan møte utfordringene

En konsekvent stat, en støttende og samordnende fylkeskommune, kombinert med handlekraftige kommuner og respekt for nasjonale målsettinger. Dette er stikkord som kan beskrive veien mot mer bærekraftige småbyer og tettsteder.

Samarbeid om forpliktende planer

Regionale planer er i utgangspunktet et effektivt virkemiddel for å oppnå en bærekraftig regional utvikling, men de betraktes ofte som lite forpliktende. Det er behov for mer forpliktende planer som er godt forankret i kommunene gjennom gode prosesser. En forutsetning for at den regionale planen skal ha ønsket effekt er at både staten, fylkeskommunene og kommunene samarbeider om god stedsutvikling når de lokaliserer og utvikler sine ulike virksomheter. I tillegg må selvsagt stat og region være samkjørte i sin tolkning av lov og regelverk slik at de blir gode forbilder og får kommunenes respekt.

Alle sektorer må bli stedsutviklere

Når kommunene utvikler sine egne planer må de legge opp til å kunne håndtere sine

utfordringer på en mer offensiv måte enn det som ofte skjer i dag. De må ha respekt for de regionale planene og bruke kommuneplanen både til å utvikle gode strategier for hvordan de ulike sektorene kan bidra til god stedsutvikling, beskrive strategier for gjennomføring, og bruke arealdelen til å utvikle en klar og konsekvent lokaliseringspolitikk. Å inkludere arealstrategi i samfunnsplanen er et godt grep. Dersom alle kommunens sektorer ser seg selv som stedsutviklere kan selv de minste kommunene få stor slagkraft. Skal planene kunne gjennomføres bør de være utviklet i et tillitsfullt samarbeid mellom politikere, administrasjon, næringsliv og befolkning.

Utvikling av infrastruktur

Staten, vegkontorene og fylkeskommunen må endre sine prioriteringer og praksis når det gjelder utbygging av infrastruktur. Gående og syklende må prioriteres langt høyere, og det må samarbeides med kommunene om å tilpasse hovedveier til småstedene de går igjennom.

Det bør også arbeides aktivt med å utvikle nye former for kollektivtransport tilpasset småstedenes behov. HentMeg-tjenesten i Sauda og Distriktsmobil i Vevelstad er gode eksempler.

Sambruk og samlokalisering

For alle kommuner, og særlig de små, kan samlokalisering og sambruk være en nøkkel til å utvikle vitale møteplasser som kan bidra til trivsel og næringsutvikling, og samtidig styrke kommuneøkonomien. Jo færre innbyggere, desto viktigere er det at de kommer sammen for å skape liv. Utfordringen er å bringe mennesker sammen i en travel hverdag. Rådhus, kontorarbeidsplasser, skoler, barnehager, bibliotek, forsamlingsaler, boliger,

butikker, kafeer og idrettsanlegg er alle eksempler på funksjoner som er velegnet for samlokalisering. Parallelt bør man jobbe med en parkeringsstrategi som kan frigjøre areal og bidra til gode offentlige rom utendørs for gående og syklende. I tillegg til samlokalisering må ulike virksomheter samhandle og dele funksjoner med hverandre. Å utvikle slike prosjekter kan være spennende oppgaver for samskappingsprosesser.

Foto: Per Eide

Ulstein Arena er et godt eksempel på sambruk. Bygget er idretts- og kulturhus, inkludert bibliotek, svømmehall, ballbane, og klatrehall. Bygget bidrar med møteplasser både innendørs og utendørs, og vant i 2018 Statens pris for byggkvalitet for godt og bærekraftig bygg for brukerne og samfunnet.

Næringsutvikling

Skal vi utvikle vitale småsteder og redusere transportbehovet er det avgjørende at næringslivet på mindre steder vitaliseres. Næringslivet trenger møteplasser, og man må avdekke og dra nytte av alle lokale ressurser og kreativitet. Tett samarbeid mellom skole og lokalt arbeidsliv kan være en god innfallsvinkel for å utvikle gründermiljøer, selv på mindre steder. Teknologiskolen i Ulstein er et godt eksempel på samarbeid mellom grunnskole, næringsliv og høyskole for kompetanseutvikling, som møter regionens framtidige behov. Et regionalt perspektiv er derfor nødvendig. Regionale strategier for grønn mobilitet og digital infrastruktur blir derfor viktige stikkord for en bærekraftig arbeidsmarkedsintegrasjon.

Foto: Kari Utgaard/GD

Samskaping

Med samskaping bringer du viten, ressurser og kompetanser fra innbyggere, sosiale entreprenører, foreninger og bedrifter og utvikler felles løsninger sammen. Her er det naturlig at kommunen står fram som fellesskapets representant som skal samordne sektorinteressene og kvalitetssikre de gode fellesløsningene. På små og mellomstore steder, hvor de fleste har kjennskap til hverandre, kan det ligge godt til rette for samskaping, men det kan også være svært utfordrende fordi enkeltaktører kan ha for stor innflytelse. I tillegg kan medvirkning lett ende opp i endeløse prosesser med få konkrete resultater. Skal man lykkes med samskaping må man ha svært god fag- og prosesskompetanse i kommunen. Både arkitekter og planleggere har gode forutsetninger for å fylle slike roller, og kommunene bør i større grad enn i dag skreddersy interessante stillinger for å tiltrekke seg motiverte søkere med riktig kompetanse. I tillegg bør kommunene samarbeide tett med fylkeskommunen og nasjonale kunnskapsmiljø om by- og tettstedsutvikling for å utvikle kompetansen og få støtte i konkrete utviklingsprosesser. Gjør man dette kan det ligge en enorm endringskraft i en slik arbeidsmåte. Det er ofte ikke initiativ og lyst som er mangelvare, men den samlende visjonen og den samordnende hånden.

Da biblioteket flyttet ut tenkte Ringebu: Hva om et «makerspace» flytter inn? Et makerspace er tilrettelagt av kommunen, mens frivillige, lag, foreninger og privatpersoner er utførere og brukere. Av hva? Det er opp til brukerne. Hvem vet hva som kan bli skapt her?

Vi ser gjennomgående, at åpne samfunn der alle snakker sammen og er opptatt av å finne gode løsninger, har en mer positiv utvikling enn lukkede samfunn. Vi må i større grad se på hvordan samfunnet fungerer, enn kun på de materielle forholdene.

Jørgen Amdam,
Seniorrådgiver Avdeling for plan og næring Trøndelag fylkeskommune

Foto: Sverre Idar Lakså, Bladet Vesterålen

I Sortland samskapes de grønne møteplassene. Frydenlundparken utformes i et samarbeid mellom kommune og frivillige i og utenfor lag og foreninger. Benker til parken er snekret av elever i flyktningeprogrammet og pensjonister.

Småbyens fortrinn

Det er ikke nødvendigvis størrelsen som er avgjørende, men åpenhet, vitalitet, lokalkunnskap og evnen til å samarbeide på tvers.

Småbyen har gode forutsetninger for å lykkes med et helhetlig grep om stedsutviklingen. Styrken ligger i at man er liten og smidig. En forutsetning er ofte samarbeid på tvers av kommunens ulike virksomhetsområder, noe mange småkommuner har lang tradisjon for. Dette kan man sette i system gjennom å utvikle gode strategier for hvordan ulike virksomhetsområder kan bidra til god stedsutvikling, det være seg helse- og omsorg, oppvekst, kultur, eiendom, drift osv.

Et annet fortrinn er nærheten og den umiddelbare tilgangen til naturen, kulturlandskapet og friluftslivet. Dette åpner muligheten for å kunne tilby alternative livsstiler og gjennom det trekke til seg nye, høyt utdannete innbyggere. Potensialet er stort, men en forutsetning er at man er åpen og inkluderende og et godt vertskap.

Mobilisering

På mindre steder har gjerne kommunen omfattende lokalkunnskap og kjennskap til de ulike aktørene, og det er ofte en lang tradisjon for at private aktører, idretten og frivilligheten har stor påvirkning på utviklingen. Tette bånd mellom kommunen og de ulike aktørene i lokalsamfunnet kan være en stor styrke, både med tanke på mobilisering og gjennomføring, men det er viktig at kommunen har styringen. Alle de ulike aktørene representerer sektorinteresser, og det er kommunen som må ivareta fellesskapet. Kommunen må ta ansvar for at alle trekker i samme retning.

Sambruk og samlokalisering har også naturlig gode vilkår på småstedene. Både stram økonomi og lav byggeaktivitet har ofte gjort det nødvendig å tenke smart når man bygger nye bygg og funksjoner. Samlokalisering har ofte vært nødvendig for å få tilstrekkelig økonomi i prosjektet, og sambruk har vært nødvendig for å kunne forsvare investeringen.

I tillegg til god økonomi ligger det en stor gevinst i å kunne lage sosiale møtesteder, selv på de minste stedene.

Eldre som ressurs

Både den økende andelen eldre og ensomhetsproblematikken gjør at vi er nødt til å tenke nytt rundt hvordan vi kan skape gode møteplasser på tvers av generasjoner. Vi ser et økende antall eksempler på eldrehjem og barnehager som bygges vegg i vegg, studentboliger og boliger for eldre, eldrekollektiv, små boliger med mange fellesfunksjoner etc. Men sambruk og samlokalisering har ikke bare en sosial gevinst. Dersom folk trives vil de kunne ha bedre helse og klare seg lengre uten kommunale omsorgstjenester. Sambruk kan også føre til mindre arealkrevende løsninger som kan bli atskillig billigere i drift. Småbyens fortrinn er å være liten, men ha stor kunnskap om innbyggerne sine. Dette gjør at man har gode forutsetninger for å skreddersy framtidsrettede løsninger for både unge og eldre.

Foto: Eilen Austli

On Rennemo er 26 år og har vært bedriftseier siden hun var 22 . Hun har det meste som skal til for å være både gründer og bedriftsleder. Men hun behersker ikke det norske språket fullt ut, og mangler en del kunnskap om systemet og mulighetene som finnes. Både hun og samfunnet har vært heldig: Pensjonisten Edgar som tidligere var regnskapsfører, forsto at On hadde ambisjoner, og gode forutsetninger for å lykkes om hun fikk støtte og veiledning ut over regnskapstjenester. Med ham som mentor har hun skapt en arbeidsplass for 16 personer og gitt Steinkjer sentrum en populær restaurant.

Gode eksempler

Klare og realistiske visjoner, utstrakt medvirkning og tett samspill med næringslivet trekkes fram som suksessfaktorer når kommunene Ulstein, Mandal og Iveland forteller om hvordan de har jobbet og hva de har vektlagt i sitt arbeid med sentrumsutvikling

Ulsteinvik

Tettsted og administrasjonssenter i Ulstein kommune i Møre og Romsdal. Kommunen har i overkant av 8 500 innbyggere, hvorav omtrent 5 700 bor i Ulsteinvik. Tettstedet er kommunens handelssentrum og preges av to store skipsverft, har maritime bedrifter i verdensklasse og er en viktig del av den maritime klyngen på Møre. Kommunens langvarige satsing på stedsutvikling, ble belønnet med prisen for Attraktiv stad i 2012.

Etter krisen i oljenæringen i 2008, med påfølgende ordresvikt i verftsindustrien, tapte kommunen mellom 600 og 700 arbeidsplasser. Gjennom målrettet arbeid har kommunen klart å holde på innbyggerne, og er nå vel skodd for å møte en opptur basert på nye grønne markeder. For å være attraktiv som bo- og arbeidssted har kommunen satset offensivt på skole og sentrumsutvikling. De har pådratt seg mye gjeld, men mener selv det er verd det.

Kommunen har gjennomført en svært omfattende medvirkningsprosess som har involvert regionale myndigheter, befolkning og næringsliv for å utvikle en felles visjon og strategi kalt Ulstein 2046.

Kontaktperson

Verner Larsen, assisterende rådmann
Ulstein kommune

verner.larsen@ulstein.kommune.no

Viktige elementer i strategien

- Klare og realistiske visjoner
- Tett samarbeid med næringslivet
- Strategisk arealpolitikk og eiendomsutvikling
- Nye arenaer for sentrumsutvikling
- Utvikle dialogen med innbyggerne og inkludere dem tidlig i planprosessene

Viktige tiltak

- Ulstein Arena
- Saunesparken med utendørs aktivitetstilbud. Ble i 2016 kåret til Norges beste uterom av Norsk Kommunalteknisk Forening. Parken legger til rette for møter på tvers av generasjoner og interesser

Saunesparken. Foto: Per Eide

Mandal

By og administrasjonssenter i Mandal kommune i Vest-Agder. Kommunen har om lag 15 600 innbyggere med nærmere 11 000 i selve byen. De siste 20 årene har kommunen vokst med over 2 000 innbyggere. Mandal er kjent som sjøfartsby, og for sin industri med skipsverft, produksjon av båtmotorer og tekstiler.

Byutviklingen som Mandal har gjennomgått de siste 10-15 årene er formidabel. Kommunen var en av finalistene i kåringen av Attraktiv stad i 2014. I juryens begrunnelse heter det at «kommunen har en sterk og bevisst rolle i utviklingen av byen. Planarbeidet framstår som ambisiøst, tydelig og retningsgivende, og med høy bevissthet om å legge premisser for utbyggers interesser». Grunnsteinen ble lagt allerede i 1977 med en generalplan som slo fast at handel skulle ligge i sentrum. Kommunen har siden satset på et kompakt handelssentrum, og ikke tillatt kjøpesenteretablering utenfor. I 2004 kjøpte kommunen en nedlagt fabrikk med 10 dekar eiendom som lå i forlengelsen av eksisterende sentrum. Området var ferdig regulert i 2007, og preges i dag av kulturhus, byintegrert kjøpesenter, boliger, og en rekke nye kontor- og næringsetableringer.

Kontaktperson

Arne Wilhelmsen, kommunalsjef byutvikling
Mandal kommune

arne.wilhelmsen@mandal.kommune.no

Viktige elementer i strategien

- Tydelig og retningsgivende planarbeid
- Kommunen i førerretet, med tett samarbeid med næringsliv og frivillighet.
- Sentrumsutvikling innenfra og ut, med lokalisering etter ABC prinsippet
- Skape og opprettholde arbeidsplasser og arealer for handel og næringsformål i sentrum
- Boområder og møteplasser med høy kvalitet

Viktige tiltak

- Nytt kulturhus
- Byintegrert kjøpesenter
- Hotell med tilhørende innovasjonssenter (under bygging)
- Folkehøyskole midt i sentrum
- Gode møteplasser og sammenhengende promenade i sentrum

Buen kulturhus. Foto: Landskapsentreprenørene

Iveland

Liten kommune i Aust-Agder ca. 10 mil nord for Kristiansand. Kommunen har 1 330 innbyggere, som er spredt på de tre tettstedene Birketveit, Skaiå og Vatnestrøm. Birketveit er kommunens administrasjonssenter med blant annet rådhus, skole og idrettshall, og har omtrent 350 innbyggere.

Til tross for beskjeden størrelse, er kommunens årelange satsing på sentrumsutvikling et godt eksempel på hva man kan få til selv på de minste stedene. I nært samarbeid med Husbanken og andre aktører og programmer, og med god hjelp fra Ola Roald arkitekter, har de utviklet landsbyprosjektet Åkle. Den grunnleggende ideen er å samle funksjoner og skape et sosialt tyngdepunkt i bygda. Her har kommunen samlokalisert butikk, kafe, bibliotek, interiørbutikk og steinsamling i ett felles bygg, ved siden av et nytt torg som er omkranset av leiligheter. Tett på ligger skole, idrettshall, rådhus, kirke og bedehus, i tillegg til ny park og aktivitetsområde. I realiseringen av første byggetrinn tok kommunen en svært aktiv rolle. De bidro tungt økonomisk med kjøp av omsorgsboliger og leie av lokaler til bibliotek, i tillegg til aktiv bearbeiding av markedet gjennom å snakke med potensielle leilighetskjøpere. I tillegg til kommunens aktive rolle understreker kommunalsjef og prosjektleder Egil Mølland at støtten, kompetansen og stimuleringsmidlene de har fått utenfra har vært avgjørende for å lykkes.

Kontaktperson

Egil Mølland, kommunalsjef og prosjektleder
Iveland kommune

egil.molland@iveland.kommune.no

Viktige elementer i strategien

- Stedsanalyse og tydelig visjon
- Fagfolk med «blikket utenfra» kombinert med utstrakt lokal medvirkning
- Fokus på ungdom
- Realisere tiltak underveis i prosessen
- Samarbeid på tvers i egen organisasjon

Viktige tiltak

- Samlokalisering av næring og offentlige funksjoner
- Realisere tiltak underveis i prosessen
- Samarbeid på tvers i egen organisasjon
- Boligtilbud for både unge og eldre

Åkle er et godt eksempel på sambruk og en bevisst sentrumsutvikling. Foto: Finn Terje Uberg.

Stykkevis og delt, eller samlet og helt?

Rolle og samspill mellom kommune, fylkeskommune og stat

Kommunen, fylkeskommunen og staten skal ivareta fellesskapets interesser og må ta ansvar for helheten. Det ligger en utfordring i å samordne de ulike virksomhetsområdene slik at de bygger opp under god stedsutvikling, men gevinsten er stor.

Felles mål – ulike roller

Vårt felles mål er å skape gode rammer rundt et bærekraftig hverdagsliv. Dette er noe myndigheter, befolkning og næringsliv må gjøre sammen. Vi har felles interesser av å skape gode steder å leve. Attraktive steder hvor folk trives er også et stort konkurransefortrinn for næringslivet som er avhengig av god og stabil arbeidskraft. Ved å utvikle framtidsrettede løsninger blir stedene og Norge som helhet mer konkurransedyktig. Kommunene, med sine vide fullmakter og lokalkunnskap, må ha en helt sentral rolle. Er kommunene for små kan det være vanskelig å ta denne rollen. Kommunesammenslåing kan være et viktig virkemiddel i by- og tettstedsutviklingen, men løser ikke alt. Kommunene trenger fremdeles gode og motiverte rådgivere og samarbeidspartnere både i rådgivermiljøene og i stat og fylkeskommune.

Kommunen

Kommunens ulike roller og virkemidler spenner over et stort spekter. Den er planmyndighet, tjenesteproducent, eiendomsbesitter, og utviklingsaktør, og er fellesskapets representant i forhold til ulike aktørers sektorinteresser. I tillegg har kommunen utstrakt lokalkunnskap. Kombinasjonen av disse rollene kan gi dem svært stor påvirkningskraft. Det er en betydelig andel av verdiskapingen som foregår i kommunal regi. Dette gjør det mulig å sette retning på utviklingen gjennom egne investeringer og tjenesteproduksjon.

Fylkeskommunen

Fylkeskommunen skal iverksette nasjonal politikk i regionene, og stå for regionale planer og samordning. De har hovedansvaret for regional utvikling, og ansvaret for planfaglig veiledning ovenfor kommunene. De bidrar med kunnskap og erfaring og gir mange kommuner faglig og økonomisk støtte i sine by- og tettstedsutviklingsprosesser. I tillegg må fylkeskommunen samordne sine ulike virksomheter og opptre som en aktiv endringsaktør gjennom sin eiendomsutvikling og tjenesteproduksjon. Fylkeskommunene som vegeiere kan også, i større grad enn i dag, bidra til miljøprioritert gjennomkjøring i byer og tettsteder med gjennomgangstrafikk. I tillegg er det et generelt behov for å se på hvordan investeringer til vei og samferdsel i enda større grad kan støtte opp om bærekraftig stedsutvikling, også utenfor de store byene.

Staten

Staten må være konsekvent og vise en tydelig retning for utviklingen. I tillegg må alle statlige etater og virksomheter som sykehus, fylkesmannen, universiteter, Bane Nor og Vegvesenet være kommunens positive samarbeidspartnere i by- og tettstedsarbeidet. Dette gjelder både i forbindelse med deres kjernevirksomhet og når de lokaliserer og bygger sine anlegg.

Stadionparken i Levanger

Det er behov for økt erkjennelse i kommune-Norge for at stedsutvikling gir økt attraktivitet, trivsel, tilflytting og mer penger til drift av kommunen.

I arbeidet er vi avhengige av samarbeidet med fylkeskommunen for å tilføre oss kompetanse på stedsutvikling. Samtidig er det også gjort mye genialt rundt om i landet. Det er viktig at noen holder i det på nasjonalt nivå slik at vi får idéer, inspirasjon og nettverk, og eksempler vi kan strekke oss etter.

Egil Mølland
Iveland kommune

Vil du vite mer?

Se www.stedsutvikling.no og www.distriktssenteret.no

Distriktssenteret
Kompetansesenter for distriktutvikling